

Xeic!

Paraules de l'Ebre

De sobre, enmig del guirigall, em sembla sentir una veu coneguda, un crit estrany per a tothom, però no pas per a mi: “Xeic!” [...] El seu crit no podia fallar, i ell ho sabia. “Xeic!” és el crit apel·latiu inconfusible (deixa potser dels moros) de la Ribera i del Baix Ebre. Si entre els passatgers hi hagués hagut altres riberencs (de Móra, de Miravet, de Tortosa, etc.) haurien girat el cap, igual que jo.

Hem volgut iniciar este recorregut per les paraules ebrenques amb un paràgraf extret del dietari *Viatge a l'esperança*, una de les obres més celebrades de l'escriptor Artur Bladé i Desumvila (Benissanet 1907-Barcelona 1995). Corria l'any 1956 i l'autor riberenc acabava d'arribar al port de Santander després de setmanes de viatge a bord de l'*Irpinia*. Feia catorze anys que Bladé vivia exiliat a Mèxic i, tot just arribar a la península, la veu potent del seu bon amic Antoni Terré, de Móra d'Ebre, li donava la benvinguda a casa nostra: “Xeic!”.

D'esta manera encetem este recorregut, este viatge per les paraules de l'Ebre, amb l'esperança de contribuir a divulgar i a mantindre viu el lèxic propi de les comarques centrals del domini lingüístic català.

Xeic, xeica *m. i f.* Xic [ˈtʃejk ˈtʃejka] (usat només en vocatiu, o sia, aplicant el mot a la persona a qui es dirigeix la paraula) (Tortosa). *Acabem-hu, xeic, que si no, mos embolicarem*, Moreira Folkl.

Diccionari català, valencià, balear

Xeic!

Paraules de l'Ebre

Abadejo m. [aβa'ðejʒo] Peix de la família dels gàdids, molt semblant al bacallà, però més petit (*Pollachius pollachius*). L'etimologia del mot no està clara. Probablement prové del llatí *abbatĭcūlu*, diminutiu de *abbate*, abat.

Alberge m. [aw'βerdze] Varietat de préssec primerenc, més petit que l'ordinari. A la Ribera d'Ebre aquesta paraula s'utilitza per anomenar tota mena de préssecs. Sovint es pronuncia acabat en *-i*. En algunes poblacions, els albèrgens s'anomenen, **bresquilles**. Etim.: del llatí *pērsĭcu* préssec, precedit de l'article aràbic *al*.

Bajoca f. [baj'dʒoka] El fruit de la planta *Phaseolus vulgaris*. Mongeta tendra. L'etimologia, poc clara. Coromines apunta cap al llatí vulgar: **bajūccus*, -a.

Baldana f. [baɫ'dana] Botifarra o embotit curt, d'arròs, ceba, greix i sang. Paraula molt arrelada a Tortosa, però també habitual en altres poblacions. "Menjant-se mas que fossen unes baldanes calentetes" (Moreira).

Broma f. [ˈbroma] Vapor més o menys dens, espargit per l'atmosfera i que entorbeix la transparència de l'aire. Boira. del llatí *brūma*.

Brossat m. [bro'sat] Mató. Massa blanca i mantegosa que resulta de la coagulació de la part caseosa de la llet. Normalment es menja a les postres acompanyat amb mel. En alguns pobles se'n diu brull.

Xeic!

Paraules de l'Ebre

Calcer m. [kaɫ'se] Conjunt de peces d'indumentària destinades a cobrir els peus. Calçat. Del llatí **calceāre*, de *calcēus*, calcer.

Calces f. pl. [ˈkaɫsɛs] Peça de vestit que cobria el peu i la cama, ajustant-se al contorn d'aquesta. No s'ha de confondre amb la peça de roba interior femenina, que cobreix aproximadament des de la cintura fins als engonals. La calça que cobreix el peu i només puja fins a mitjan cama és el calcetí. Del llatí vulgar **calcĕa*, calça, i esta del llatí *calcēus*, sabata.

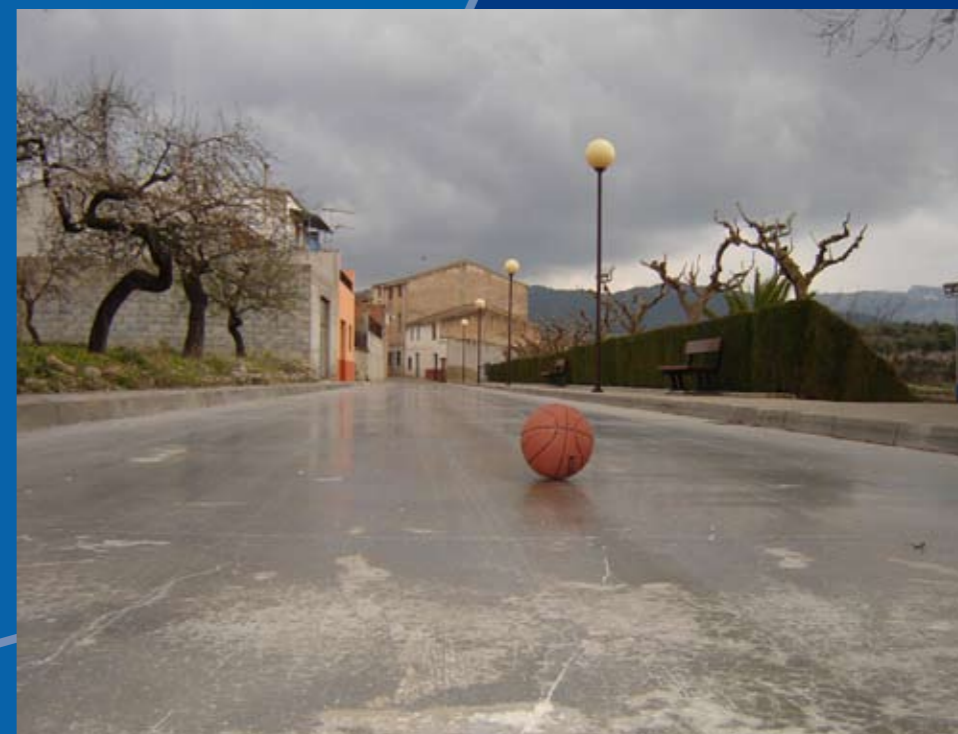
Carabassa f. [kara'βasa] Carabassera. Fruit d'algunes plantes brioniàcies dels gèneres *Cucurbita* i *Lagenaria*, usat com a comestible i per a la formació de diferents recipients de líquids. Color d'este fruit.

Catxell m. [ka'tʃɛɫ] Mol·lusc lamel·libranqui bivalve, de 3 a 5 centímetres de diàmetre, de perímetre arrodonit i d'un color blanc groguenc, comestible (*Cerastoderma edule*). Una bona alternativa per eludir el barbarisme berberecho. Veny assegura que prové d'un mossarabisme, *contxill, procedent de *conchylum*.

Escurar v. tr. [asku'ra] Rentar (els plats). L'escuranda és el conjunt de plats i estris bruts que s'han de rentar. Esta paraula prové del llatí **ex-cūrare*, netejar, composta de *cūrare*, tindre cura.

Esgambi m. [az'ɣamβi] Esbarjo. Lloc espaiós. "Los pescadors... acostumats a l'esgambi de la mar inmensa, l'estretura dels carrers los sofoca" (Moreira).

CONSORCI PER A
LA NORMALITZACIÓ
LINGÜÍSTICA

Xeic!

Paraules de l'Ebre

Espenta f. [as'penta] Acte d'espènyer; esforç aplicat a un cos per fer-lo moure. Empenta. En alguns pobles s'utilitza també el verb espentejar. Del llatí *expīncta*, part. pass. de *expingēre*, espènyer.

Espill m. [as'piɫ] Superfície llisa i molt reflectora que, per reflexió dels rajos de llum, dóna imatges clares dels objectes. Mirall. Del llatí *specūlum*.

Fato m. ['fato] Equipatge; conjunt de coses que es porten, que es carreguen, que es tenen aparellades per a un viatge, per a una feina, per a un ús qualsevol. Abundància de menjar. Mot d'origen incert, potser prové del gòtic **fata*, vestits.

Fesol m. [fe'zɔ] Llegum de les plantes del gènere *Phaseolus*, i principalment del *Phaseolus vulgaris*. Mongeta. Del llatí *phasēolus*.

Granera f. [gra'nera] Feix de branquillons flexibles, de palmes, de brins de material plàstic, etc., lligat generalment al cap d'un bastó o d'una canya, que servix per a agranar. Escombra. Del llatí *granarīa*, derivat de *grānum*, gra.

Iaio/iaia m. i f. ['jajo] ['jaja] Pare o mare del pare o de la mare. Ascendent, avantpassat. Home o dona d'edat molt avançada. Avi i àvia. Del llatí *avīa*.

Xeic!

Paraules de l'Ebre

Joguet m. [dʒuˈɣet] Objecte destinat als infants per a jugar-hi o entretenir-s'hi. Joguina. És una paraula derivada del llatí *jōcu*.

Maçana/mançana f. [maˈsana] [manˈsana] Fruit comestible de l'arbre *Pirus malus*, maçanera. Poma. Del llatí *mattiāna*.

Maldar v. tr. [maɫˈda] Dir paraules de reprensió. Renyar, recriminar.

Melic m. [meˈlik] Depressió arrodonida i arrugada que deixa al mig del ventre la secció del cordó umbilical. Este mot ha fet fortuna i, actualment, és d'ús general en tot l'àmbit lingüístic català. Llombrígol. Del grec *μελικός*.

Moixó m. [muɣˈʃo] Ocell, especialment de mida petita. Metafòricament, membre viril masculí. Del llatí tardaà *mūscio*, *-ōnis*, ocell petit.

Plàtera f. [ˈplatera] Plat gran. Plata. És un mot derivat de plat.

CONSORCI PER A
LA NORMALITZACIÓ
LINGÜÍSTICA

Xeic!

Paraules de l'Ebre

Poal m. [poaɫ] Vas de forma troncocònica o cilíndrica amb una nansa semi-circular que la subjecta. En alguns pobles, poval o galleta. Galleda. Ferrada. Del llatí *pūtēāle*, coll de pou i recipient per a pourar.

Roig/roja m. i f. [ˈroɪʃ] [ˈroɪʒa] Color vermell. “Roig com un perdigot”. Del llatí *rūbēus*.

Tomaca/tomata f. [toˈmaka] [toˈmata] Fruit comestible de la tomaquera. Tomàquet. Del nahua *tomatl*.

Verós/a adj. [beˈros] [beˈroza] Entre verd i madur. “Les peres encara són veroses, no es poden menjar”. Mot derivat del radical *ver-* que figura en *verol* i *verolar*, amb el sufix *-ós*.

Xalar v. intr. [tʃaˈɫa] Sentir gran plaer, un gust intens; divertir-se alegrement. Gaudir. En tenim derivats diversos: *xalera*, *xalamenta*, *xalada*.

Xiquet/a m. i f. [tʃiˈket] [tʃiˈketa] Infant. Nen, nena. “Diuen los xiquets al joc, lo que els pares diuen a la vora del foc”. Derivat de *xic*.

